

KS. WALDEMAR W. ŻUREK SDB* – LUBLIN

WIZYTACJA KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W KROSZYNIE W DIECEZJI WILEŃSKIEJ Z 1820 ROKU

Polskie miasteczko kresowe, obecnie wieś Kroszyn położone jest na Białorusi (biał. *Крошын*), w obwodzie (województwie) brzeskim, w rejonie (powiecie) baranowickim. Leży na prawym brzegu rzeki Szczary, lewym dopływie Niemna.

W średniowieczu Kroszyn był siedzibą rodową książąt Kroszyńskich. W XVIII i XIX wieku dziedzicami Kroszyna byli Prószyńscy, po nich m.in. Radziwiłłowie, Giedroyciowie i Zawadzcy, którzy w ocalałej oficynie mieszkali do 1939 roku. Obszerny dwór (wcześniej zamek obronny), w którym zgromadzono zbiory biblioteczne, archiwum, obrazy i pamiątki, spłonął w 1915 roku wraz z dobytkiem. Ocalała jedynie oficyna.

Początki katolickiej parafii pw. Bożego Ciała i świętych Grzegorza i Mikołaja sięgają 1442 roku, której drewniany kościół wybudował i ufundował Juszko Gojcewicz¹, za rządów biskupa wileńskiego Macieja z Trok (1422-1453)². W okresie staropolskim parafia kroszyńska należała do diecezji wileńskiej, dekanat Słonim i posiadała patronat szlachecki. Tamtejszy drewniany kościół parafialny spłonął w 1791 roku. Parafia kroszyńska liczyła wówczas 1409 wiernych. Odbudowany przez proboszcza Wojciecha Magnuszewskiego drewniany kościół został poświę-

* Ks. Waldemar W. Żurek SDB – dr hab. historii Kościoła; prof. KUL; dyrektor Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL; e-mail: zurek@kul.pl

¹ Gojcewicz Juszko/Hojcewicz Jerzy, według dokumentów z 1567 roku był właścicielem wsi Juszkiewicze, która należała do majątku Czernichowo w parafii kroszyńskiej.

² Maciej, Maciej z Wilna, Maciej z Trok – biskup, urodził się ok. 1384 roku w Wilnie. Pochodził z inflandzkiej rodziny. Był uczniem Jana Husa w Pradze. Od wielkiego księcia Witolda otrzymał nominację na ordynariusza diecezji żmudzkiej. Po śmierci biskupa wileńskiego Piotra Jastrzębca rozpoczął w 1421 roku starania o translację do Wilna, co potwierdził w 1422 roku papież Marcin V. W tym roku pobłogosławił w Nowogródku małżeństwo króla Władysława Jagiełły II z Zofią. W Wilnie ustanowił inkwizycję przeciw husytom. Od kandydatów do kapłaństwa wymagał znajomości języka litewskiego. Był jedną z najbardziej wpływowych osób na Litwie. Popierał starania Witolda o koronę królewską. Ostatecznie opowiadał się za Jagiellonami na tronie wielkksiążęcym i za unią z Polską. S. Brzozecki, *Maciej, Maciej z Wilna, Maciej z Trok*, w: *Encyklopedia Katolicka* (dalej: EK), t. 11, Lublin 2006, kol. 705-706.

cony w 1821 roku³. Świątynia kroszyńska spłonęła w czasie I wojny światowej – w 1915 roku. Nowy kościół wymurowany w 1931 roku staraniem parafian i proboszcza ks. Jana Borodzicza, został poświęcony dnia 28 VI 1931 roku przez bpa Zygmunta Łozińskiego⁴. Po erygowaniu w 1925 roku diecezji pińskiej, parafia kroszyńska należała do tej administracji kościelnej⁵.

W II Rzeczypospolitej Kroszyn należał do gminy Stołowicze, w województwie nowogródzkim, w powiecie baranowickim. Po II wojnie światowej znalazł się za granicą wschodnią Rzeczypospolitej Polskiej, w strukturach administracyjnych Związku Radzieckiego – Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej. Od 1991 roku Kroszyn położony jest granicach Republiki Białorusi.

***

Opis fizyczny dokumentu rękopiśmiennego: Rękopis: „*Wizyty jeneralnej całego funduszu kościoła parafialnego kroszyńskiego w roku 1820 odbyta*”, pochodzący z Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie, Zespół Archiwum Parafii Kroszyn (sygn. III/I/1), jest opisem stanu kościoła parafialnego do momentu generalnej wizytacji w 1820 roku.

Dokument o wymiarach: 320×212 mm ma formę składki (sześciu kart zszytych ze sobą w miejscu złożenia lnianą nicią), złożonej z dwunastu niefoliowanych kart oprawionych w tekturowe okładki obciążone papierem marmurkowym w kolorach różowym i zielonym oraz tzw. półskórek (grzbiet i rogi). W centralnej części okładki została naklejona finezyjnie wycięta naklejka tytułowa z wykaligrafowaną nazwą: *Wizyta jeneralna całego funduszu kościoła*

³ S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1996, s. 326.

⁴ Łoziński Zygmunt (1870-1932) – teolog, ordynariusz reaktywowanej diecezji mińskiej, pierwszy biskup diecezji pińskiej, sługa Boży. Urodził się na ziemi Nowogródzkiej, zmarł w Pińsku. W 1889 roku wstąpił do seminarium duchownego w Petersburgu, kontynuował studia w Akademii Duchownej w Petersburgu, w 1895 roku przyjął święcenia kapłańskie. W pracy duszpasterskiej angażował się w pracę z młodzieżą akademicką. Został skazany na dwa lata na banicję w klasztorze karnym w Agłomie na Łotwie. Po ułaskawieniu w 1900 roku pracował jako wikariusz w Smoleńsku, Tule, Rzydze. W 1904 roku został proboszczem w Kalwarii koło Mińska, następnie parafii katedralnej w Mińsku. Za tamtejsze zaangażowanie na rzecz Polaków i unitów, został usunięty z Mińska. Był wykładowcą w seminarium w Petersburgu, studiował bibliotykę w Monachium, Rzymie, Jerozolimie i ponownie w Rzymie. W 1913 roku ponownie podjął wykłady seminaryjne w Petersburgu. W czasie I wojny światowej był kapelanem jeńców wojennych, członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej w Rosji oraz brał udział w formowaniu armii polskiej. W 1917 roku został ordynariuszem reaktywowanej diecezji mińskiej. Sakrę biskupią przyjął 28 lipca 1918 roku w Warszawie. Po wejściu w grudniu 1918 roku Armii Czerwonej do Mińska ukrywał się. Po proklamowaniu w 1919 roku Białoruskiej SRR został aresztowany. Zwolniony został na mocy traktatu ryskiego w 1921 roku. Osiadł w Nowogródku gdzie organizował życie religijne polskiej części diecezji mińskiej. W 1925 roku został pierwszym ordynariuszem diecezji pińskiej. W 1929 roku zwołał do Pińska pierwszy synod diecezjalny. Proces beatyfikacyjny zmarłego w opinii świętości biskupa Łozińskiego rozpoczął się w 1957 roku w Rzymie. J. Misiurek, *Łoziński Zygmunt*, EK, t. 11, Lublin 2006, kol. 554-555.

⁵ J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno 1912, s. 29, 304; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, red. F. Sulmierski, Warszawa 1883, s. 710-711.

parafialnego kroszyńskiego, skutkiem ukazu konsystarza wileńskiego 1820 roku odbyta; dodatkowo umieszczono dwie naklejki sygnaturowe Archiwum Parafii Kroszyn (jedna grzbietowa u góry, druga równolegle do tytułu).

Rękopis sporządzony został brązowym atramentem na papierze czerpanym, zeberkowym, z widocznymi filigranami.

Dokument napisany jest w języku polskim, starannym charakterem pisma. Tekst na każdej karcie zakomponowany został w ramce; zawiera wykazy i rozbudowane tabele. Podziały tematyczne zostały wyodrębnione podkreślonymi nagłówkami. Na karcie pierwszej u góry został powtórzony tytuł dokumentu; na stronie dwunastej zostały odcisnięte pieczęcie: jedna czarna, tuszowa – dekanatu nowogródzkiego, druga, czerwona lakowa – herbowa wizytatora księdza Ludwika Pawłowskiego. Na tylnej wyklejce znajdują się zapiski różniące się od reszty dokumentu charakterem pisma, wykonane prawdopodobnie ołówkiem kopiowym.

Stan zachowania dokumentu w listopadzie 2015 roku jest dosyć dobry. Wewnętrzne karty są stosunkowo czyste i nieuszkodzone, składka natomiast niemal oderwana od oprawy. Na okładce papier obłóczkowy jest miejscowo przetarty, dają się zauważyć nieliczne otwory po owadach. Na wyklejkach widoczne są przebarwienia papieru spowodowane ingerencją mikrobów (pleśń i grzyby).

Dokument jest zabezpieczony tekturą teczką, opatrzoną naklejkami sygnaturowymi.

TEKST DOKUMENTU

[k. 1r] „Wizyta jeneralna całego funduszu kościoła parafialnego kroszyńskiego w roku 1820^m odbyta”.

[k. 2r] Wizyta całego funduszu kościoła parafialnego kroszyńskiego, diecezji wileńskiej, guberni grodzieńskiej, powiatu i dekanatu nowogródzkiego za rok 1820^v, skutkiem ukazu wileńskiego rzymskokatolickiego konsystorza oddziału rządowego za № 3392^m Julii 31° dnia, w terażniejszym 1820^m roku danego sporządzona.

1mo Opisanie kościoła

Kościół parafialny kroszyński, należący do plebanii kroszyńskiej pod tytułem Przenajświętszego Sakramentu, początkowo ufundowany od Ś. P. J[asnie] Pana [Juszko] Goycewicza w roku 1442^m. Ten przez zeszłego J[egomości] księdza Karmazynowicza, wówczas proboszcza kroszyńskiego, z drzewa brusowego na nowo postawionym został, który za dzierżenia zeszłego J[egomości] Ks[ię] dza Karola Malinowskiego⁶ ostatniego poprzednika w czasie pożaru w R^u 1791

⁶ Malinowski Karol (1741– po 1796) – pochodził z Podlasia, w 1755 roku wstąpił do jezuitów w Wilnie, święcenia przyjął w 1769 roku w Grodnie. Filozofię i teologię studiował w Wilnie, Grodnie i ponownie w Wilnie w latach 1761-1770. Następnie był profesorem wileńskiego Collegium Nobilium. Po kasacie zakonu został proboszczem w Nowym Dworze koło Grodna i wizytatorem szkół

ogniem spłonął. Na miejscu tego szopeę z kruhlakow⁷ słomą krytą wewnątrz bez stolowania i posadzki, o jednym ołtarzu tylko postawioną, dotąd za kościół utrzymywano. Dopiero nowy, niedawno ukończony, wkrótce mający się poświęcić [na marginesie dopisane: 1821 roku maja 23 poświęcony] przez W[ielmożnego] J[egomości] Ks[ię]dza Wojciecha Magnuszewskiego⁸ plebana kroszyńskiego terazniejszego jest zbudowany. Kościół ten jest figury⁹ prostokątnej, długości 35, a szerokości 16 łokci mający – z drzewa brusowego nowego wystawiony, gątami kryty, z dwoma krzyżami zewnątrz nad dachem: jednym żelaznym, drugim drewnianym, blachą miedzianą pobielaną obitym, wyniesionymi – od frontu pobielany z czterema kolumnami murowanymi facjatę podpierającymi, na której odmalowany obraz Opatrzności Boskiej z napisem *Gloria in excelsis Deo*. Cały jest na fundamentach kamiennych i podmurowaniu wzniesiony. Wewnątrz całe prezbiterium i dwa ołtarze poboczne malowane – reszta zaś kościoła u dołu olejno w cegielkę malowana, w górze z klejem wybielona. Obok prezbiterium na obu stronach są dwie zakrystie, nad każdą z nich znajduje się galeryjka z balaskami¹⁰, z której wchodzi się na ambonę, równo z chórem wyniesioną, także malowaną. Drzwi wszystkie w tym kościele zamczyste, biało pokostowane, a ławki po obu stronach, konfesjonały i chór, w prezbiterium olejno z farbami malowane. Okien z szkła nowego w całym kościele z zakrystiami jedenaście. Podłoga z tarcic¹¹ gładko spuszcanych i sufit takż pobielany.

[k. 2v] Sytuowany ten kościół w miasteczku partykularnym Kroszynie o 6 mil od powiatowego miasta Nowogródka odległy, od miasteczek zaś okolicznych najbliższych, w których stacje pocztowe znajdują się – Stwołowicze o milę, od Snowia o mil trzy położony. Od kościołów parafialnych okolicznych oddalony jest od stwołowickiego murowanego na milę 1, od darewskiego drewnianego na milę jedną, swojatyckiego drewnianego mil 2, snowskiego murowanego mil 3, zadwiejskiego drewnianego mil 2, połoneczckiego drewnianego mil dwie. Altaryj, filii ani kaplicy żadnej w obrębie swej parafii nie ma. Kollatorem tego pro-

---

parafialnych z ramienia KEN. Od 1774 roku usiłował założyć własną drukarnię. W roku następnym doszedł do porozumienia z Antonim Tyzenhauzem i został prefektem drukarni zorganizowanej w Grodnie. Wydawał „Kalendarz Grodzieński” i współredagował „Gazetę Grodzieńską”. Założył i wydawał w latach 1792-1794 „Korespondenta Warszawskiego”, a po 1793 roku „Korespondenta Krajowego i Zagranicznego” (do 1796 roku). Występował przeciw Targowicy. Od 1792 roku był prałatem żmudzkiem. Jako eksjezuita interesował się losami zakonu. Por. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, red. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 404.

⁷ Kruhlaki – z rosyjskiego kruglak – pnie drzew. Drzewo budowlane, okrągłe bale.

⁸ Magnuszewski Wojciech, pleban kroszyński; odbudował kościół parafialny pw. Bożego Ciała w Kroszynie po pożarze świątyni w czasie potopu szwedzkiego. Kościół ten został poświęcony dnia 22 maja 1821 roku przez ks. Jana Walentego Zana, proboszcza w Iszkoldzi.

⁹ Figura – tu: kształt, plan.

¹⁰ Balasek (l. mn. balaski) - balustrada z kamiennych balasków.

¹¹ Tarcica – deski otrzymane z pociętych okrągłaków równoległe do ich osi podłużnych.

bostwa jest J[aśnie] O[świecony] Książę Konstanty Radziwiłł¹² – z przykładów pokazuje się, że reperacja kościoła i *fundi*¹³ pleban załatwiał.

2do Opisanie duchownych obligacji

Z dawnego zwyczaju w tym kościele, tak z przyczyny tytułu kościoła, jako też z powszechnego postanowienia jeden tylko fest¹⁴ na Boże Ciało obchodzi się, na który dosyć liczne zbiera się zgromadzenie. Anniwersarz¹⁵ dedykacji 14 niedziel po [Zielonych] Świątkach dotąd obchodził się prywatnie, dopiero w nowym kościele może się odmienić. Od fundatora kościoła kroszyńskiego żadnej nie ma włożonej obligacji, powodem zaś pobożnej legacji 2000 z[ło]t[y]ch pol[ski]ch, na dobrach Stare Żyrowie zwanych, opartych i ulokowanych, w każdy wtorek Msza Ś[więta] jedna za dusze w czyściu będące odprawuje się. Utrzymywania komendarza z funduszu żadnego obowiązku nie ma; lecz ludność parafii i słabe zdrowie plebana do tego przymusza.

3to Opisanie sprzętów kościelnych

L.p.	Apparaty	Sztuki
1	Ornatów białych lamowych z kolumnami w paski materii angielskiej, galonami srebrnymi obłożonych starych dwa [<i>dopisane ołówkiem: ...</i>]	2
2	Ornat zielony materii chińskiej stary, z kolumną lamową białą, galonem szerokim srebrnym obłożony, z stułą, manipularzem, welum i pelką jeden [<i>dopisane ołówkiem: nie ma</i>]	1
3	<i>Ditto</i> ^a zielony, materii chińskiej, z galonem srebrnym, stary, jeden	1
4	Ornat materii francuzkiej biały, w kwiaty srebrne, różowe, zielone, grylinowe, galonem srebrnym obłożony, stary, jeden	1
5	Ornat zielony, aksamitny z kolumną różową w kwiaty, z kompanką srebrną i kolumną galonem srebrnym obłożoną stary, jeden	1
6	Ornat aksamitny, zielony, z kolumną materii angielskiej, fioletowy, w paski i kwiaty różowe, zielone, białe, galonem srebrnym obłożony, stary	1
7	Ornat czerwony, atlasowy, z kolumną kitajkową różową, pasamanami jedwabnymi żółtymi obłożony, stary, jeden	1
8	Ornat bardzo stary, niebieski, materii staroświeckiej, w floresy białe i żółtawe, z kolumną zieloną, galonem srebrnym obłożoną, a sam ornat kompanką różową oszyty jeden	1

^a Ditto (łac.) – także, podobnie.

¹² Radziwiłł Konstanty Mikołaj (ur. 5 IV 1793 r. w Rzymie (Lazio), zm. 6 IV 1869 r. w Połoneczce) – arystokrata, książę, od 2 września 1800 roku noszący tytuł hrabiego na Szydłowcu (mimo utracenia zwierzchności nad tymi dobrami). Na Litwie znany jako Maciej Konstanty, był synem Macieja i Elżbiety z Chodkiewiczów, córki Jana Mikołaja. W 1815 roku ożenił się z Marią Grabowską, która zmarła w 1826 roku, nie pozostawiając potomstwa. Trzy lata później zawarł związek małżeński z Celestyną z Sulistrowskich. Z tego małżeństwa mieli córkę Jadwigę. W 1840 roku ponownie ożenił się z Adelą Siestrzanek-Karnicką, z którą miał 8 dzieci: 3 córki i 5 synów. www.geni.com/people/Konstanty-Mikołaj-Radziwiłł/6000000002367834005 (dostęp: 4.10.2016).

¹³ Fundi (łac.) – fundusze.

¹⁴ Fest (z łac. lub niem.) – święto.

¹⁵ Anniwersarz (łac.) – rocznica.

[k. 3r] 9	Ornat bardzo stary, zielony, z kolumną atlasową karmazynową, pasamanami szychem tkanami obłożony, sam zaś ornat frędzelką jedwabną, koloru żółtego, niebieskiego i zielonego obszyty, <i>cum omnibus requisitis</i> ^b , stary, jeden	1
10	Ornat czerwony na dnie atlasowym z floresami czarnymi, z kolumną różową kitajkową – pasamanami jedwabnymi obłożony, stary, jeden	1
11	Ornat czarny, aksamitny, z kolumną białą atlasową, z galonem srebrnym, <i>cum omnibus requisitis</i> , stary, jeden	1
12	Ornat gredyturowy, czarny, z kolumną na dnie białym, w kwiaty różowe, galonem srebrnym obłożony, z stułą i manipularzem, stary, jeden	1
13	Ornatów przytem w różnych kolorach cztery	4
14	Dalmatyk bardzo starych na dnie atlasowym białym w floresy karmazynowe w poprzek idące, frędzelką jedwabną obłożonych, z dwoma manipularzami, dwie	2
Kapy		
1	Kapa zielona materyi chińskiej, w różne floresy, galonem srebrnym obłożona, poły kitajką ceglata, a tył astrachaniem zielonym podszyta, z zapięciem srebrnym, jedna	1
2	Kapa zielonego aksamitu z szczytem i listwami materialnemi w floresy białe i zielone, z zapięciem srebrnym, znacznie używana, stara, jedna	1
3	Kapa czarna mانشستrowa z szczytem i listwami błękitnemi mانشستrowemi używana iedna [<i>dopisane ołówkiem</i> : z srebrnym zapięciem]	1
Bielizna		
1	Alb holenderskich i szwabskich z korunkami szerokimi, starych, cztery	4
2	Alb tkackich, bardzo starych, z korunami szerokimi	2
3	Alba holenderska, nowa, z korunami szerokimi	1
4	Korporałów holenderskich i tkackich, bardzo starych, trzynaście [<i>dopisek ołówkiem</i> : nowych osiem]	13
5	Puryfikaterzów różnych, mało do użycia zdatnych, dwadzieścia [<i>dopisek ołówkiem</i> : 30]	20
6	Tuwalnia szwabska z koroną siatkową, dobra, jedna	1
7	Tuwalni szwabskich i tkackich, cerowanych i łatanych, trzy	3
8	Tuwalni perkalowych, z koronami szerokimi, nowych, z których jedna włóczkami w kwiaty szyta, dopiero sporządzonych, pięć	5
9	Komża holenderska z koroną szeroką, stara, jedna	1
10	Komż tkackich z koroneczkami, starych, dwie	2
11	Komż szwabskich z koronkami, dobrze używanych, dwie	2
12	Komeżek starych, tkackich, z koroneczkami, pięć	5
13	Obrus tkacki, stary, z korunką, jeden, <i>ditto</i> różnych obrusów cztery ogółem	5
14	Humerałów różnego gatunku, mało zdatnych, jedenascie [<i>dopisek ołówkiem</i> : 12]	11
15	Ręczników większych, bardzo starych, podartych jedenaście [<i>dopisek ołówkiem</i> : nowych 6, starych 3, 9]	11
16	Ręczników przy ołtarzach różnego płótna, starych, sześć	6
[k. 3v] Różny sprzęt kościelny		
1	Antepedium na białym dnie, stare, jedne	1
2	Antepedium kałamejkowe, w kwiaty, z Bretami kamlotowemi, stare, jedne	1

^b Cum omnibus requisitis (łac.) – z całym wyposażeniem.

3	Antepedium sztametowe, granatowe, stare, jedno	1
4	Kobierzec turecki, używany, jeden	1
5	Obicia na astrachani granatowej, różnymi kawałkami z materyi jedwabnej wyszywane, historię Ś[więtego]o Jana Nepomocena wyrażające, bardzo starego, sztuk pięć	5
6	Ramy do <i>tabernaculum</i> , jedno	1
7	Całunów czarnych, z krzyżami białymi, dwa	2
8	Bursa bardzo stara, jedna	1
9	Baldachim kitajkowy bardzo stary, jeden [<i>dopisek ołówkiem</i> : nie ma]	1
10	Baldachim z kitajki karmazynowej z frędzlami i galonikiem srebrnym	1
11	Chorągwi kościelnych, bardzo starych, cztery	4
12	Krzyżow processyjnych dwa. <i>Ditto</i> ołtarzowych trzy, ogółem pięć	5
13	Biretów starych trzy [<i>dopisek ołówkiem</i> : biret 1]	3
14	Pasków włóczkowych starych dwa, jedwabnych starych dwa, niciowy jeden [<i>dopisek ołówkiem</i> : nowych 8]	1
15	Poduszek na ołtarzu, włóczkowych, starych, dwie	2
16	Poduszka aksamitu zielonego, stara, jedna	1
17	Ampulek szklanych para jedna	1
18	Kanonów z tablicami pięć	5
19	<i>Umbraculum</i> z gazy, w kwiaty, stare, jedno	1
20	Krzesełko stare, skórą obite, jedno	1
21	Szafa w zakrystyi na skład aparatów, z czterma większemi i tyluż mniejszemi szafami, z gałeczkami mosiężnymi do wysuwania, nowo zrobiona, czerwona, malowana, na której wierzch mniejszy, stary, odnowiony, z okienkami, sztuka	1
22	Cyborium drewniane, zewnątrz perłowo, z obwódka złotą, a wewnątrz oranżowo malowane, nowo do wielkiego ołtarza zrobione, jedno	1
23	Chrzcielnica stara, odnowiona, jedna	1
Ozdoby kościelne idque obrazy		
1	Obraz Wieczerzy Pańskiej na płótnie, olejno nowo odmalowany, w ramach drewnianych, połączanych, na ścianie w wielkim ołtarzu umieszczony, jeden	1
2	<i>Ditto</i> Niepokalanego N[arodzenia] P[anny] Maryi, także na płótnie nowo zrobiony, w ramach drewnianych połączanych, w ołtarzu pobocznym prawym umieszczony, jeden	1
3	<i>Ditto</i> Ś[więtego] Mikołaja, nowo na płótnie zrobiony, w takichże ramach, w ołtarzu lewym	1
4	<i>Ditto</i> dwa obrazy, jeden Ś[więtego] Dominika Wyznawcy, drugi Ś[więtego] Wincentego Fereriusza, oba na płótnie nowo malowane, w ramach drewnianych czarno malowanych, sztuk	2
[k. 4r] 5	Obraz drugi Niepokalanego Poczęcia NMP na płótnie, stary, odnowiony, w ramach drewnianych, jak i dwa poprzedzające na ścianie umieszczony jeden	1
6	<i>Ditto</i> 2-gi Ś[więtego]o Mikołaja, stary, odnowiony, w ramach na ścianie w kościele także umieszczony	1
7	Cztery figury drewniane rżnięte, olejno biało malowane SS.[= Ś[więtych] Piotra i Pawła apostołów, Ignacego Lojoli, Ś[więtego]o Antoniego, lekkie, na ścianach przybite	4

8	Ławki i konfesjonały nowo sporządzone, w ogólnym opisanu kościoła wyżej są umieszczone, nadto kilka sztuk starych drewnianych sprzętów w szopie starej znajdują się	
9	W prezbitorium [s] na suficie z tarcic obraz stworzenia świata, czyli oddzielenia światła od ciemności, a na ścianach tegoż prezbitorium [s] nisko, prócz inszego malowidła dwa wyobrażające mękę i zdradzenie Chrystusa Pana	3
L.p.	4to Opisanie złota, srebra i dalszych metalów	Sztuki
1	Monstrancja nowa srebrna z podwójnymi promieniami cała pozłacana jedna	1
2	Kielichów wewnątrz i zewnątrz pozłacanych dwa	2
3	<i>Ditto</i> srebrny, wewnątrz tylko pozłacany, jeden	1
4	Paten srebrnych zupełnie pozłoconych trzy. <i>Ditto</i> srebrna wewnątrz tylko złocona, jedna	4
5	Puszka srebrna w środku tylko pozłacana, jedna	1
6	<i>Vasculum pro portando viatico</i> , czyli patena z nakrywką dla noszenia Komunii dla chorych, srebrna, jedna	1
7	Krzyż srebrny z passyjką, jeden	1
8	Obrączka złota jedna, <i>ditto</i> srebrna pozłacana, jedna, ogółem dwie	2
9	[<i>dopisane ołówkiem</i> : Pacyfikał miedziany wyzłacany z relikwiami jeden]	1
Metal		
1	Lichtarzów cynowych wielkich dwanaście. <i>Ditto</i> mniejszych sześć, małych [s] dwa	20
2	Tacka cynowa do ampułek jedna. Ampulek takichże para jedna, ogół sztuk	3
3	Vasculów cynowych do SS [= Świątych] Olejów, dwoje	2
4	Puszka na sól święcona, jedna	1
5	Kropielniczka cynowa, jedna	1
6	Kubek cynowy w zakrystii do noszenia wody, jeden	1
7	Łódka cynowa do kadzidła jedna	1
8	[<i>dopisane ołówkiem</i> : Miednica cynowa na wodę chrzestną]	1
9	Trybularz ^a mosiężny, jeden	1
10	Kociołek mosiężny do wody święconej, jeden	1
11	Żelazo do pieczenia opłatków	1
12	Cyrkuł żelazny do wyrzynania komunikantów	1
13	Szczypce żelazne stare, jedne	1
14	Nożyczki stare, jedne	1
15	Puszka blaszana do hostii, jedna	1
16	Dzwonek wiszący przy zakrystii jeden, przy ołtarzach 4, przy bursie 1	6
17	Bisiorów sznurków cztery	4
18	Dzwonów w dzwonicy na cmętarzu [s] stojącej, starej, o czterech słupach drewnianych zbudowanej, dranicami krytej, różnej wielkości spiżowych, cztery	4
19	Ołtarzyk NMP, za processją noszący się, dopiero odnowiony, z frankami jedwabnymi, kilku sznurkami, paciorem i dalszemi drobnymi dekoracjami	1

^a Trybularz – współcześnie kadzielnica służąca do okadzania w czasie liturgii. Naczynie metalowe na łańcuszkach, zamykane przykrywką, w którym znajdują się rozżarzone węgle, a te posypuje się ziarenkami kadzidła a następnie okadza prowadzący liturgię: ołtarz, dary ofiarne, Najświętszy Sakrament, Ewangeliarz, krzyż, uczestników liturgii .

[k. 4v] 5to Opisanie funduszu nieruchomości

Wyszedszy z cmentarza na drogę do miasteczka prowadzącą, z obu stron parkanem dobrym z drzewa wygrodzoną, po prawej stronie do rezydencji plebańskiej jest brama sztakietowa podwójna, z furtką przy niej takąż, pod daszkiem gątem krytym, z orłem drewnianym na wierzchu, zamczysta i niestara. Przez którą wszedszy na dziedziniec, a udając się w prawą rękę, niedaleko są dwa swirny¹⁶ słomą kryte, z drzewa czesanego zbudowane, stare, prawie wałące się. Drzwi do nich na zawiasach z zaszczepkami i probojami żelaznymi. Od tych swirnow nieco dalej w dziedziniec postąpiwszy, dom mieszkalny plebański, dawny, z drzewa zbudowany, słomą niedawno nakryty, w niektórych miejscach podmurowany. Budynek ten jest figury prostokątnej, z ganeczkiem czyli przedsionkiem z cegieł murowanym od frontu, wewnątrz którego ciepła sień na dwoje podzielona, na obie strony onych, naprzód dwa pokoje mieszkalne duże, po trzy okna dwufurtkowe sześcioszybowe z szkła czystego – po jednym piecu z kafel zielonych polewanych z zupełnym przy nich oporządzeniem fizycznym, oraz posadzkę i stolowanie z tarcic nowych gładkich mające, niemniej drzwi tarciczne gładkie i zamczyste, w każdym z nich znajdują się – z drugiej sieni za przepierzeniem murowanym po obu stronach znajdują się dwie stancyjki mniejsze mieszkalne, piecami z pierwszych dwóch pokoi ogrzewane – po jednym oknie jak i pierwsze dwufurtkowym, zupełnie okutem, mające stolowanie w obydwu tarciczne na belkach, posadzka w jednym tarciczna, w drugim ceglana – z tyłu domu dla utrzymania ciepła w sieniach piec mających – przebudowany, drugi przedsionek z drzewa czesanego z okienkiem i drzwiami zamczystemi. Cały ten budynek wewnątrz gładko gliną pod tarkę wytynkowany i wybielony. Okna i drzwi wszystkie tarciczne, gładko oszalowane i od frontu wszystkie okienice mające. Za tym domem jest niewielki ogród, w którym prócz dwóch lip dużych i kilku czarnośliwów żadnego drzewa fruktowego nie ma. Od frontu tego domu przechodząc dziedziniec, w środku jest studnia z żurawiem, której zrąb nowy – za nią budynek folwarkowy, z drzewa czesanego postawiony, dranicami¹⁷ niedawno nakryty, w którym piekarnia dla czeladzi. Izba dla ekonomy i kuchnia murowana w sieniach znajdują się. Okien kilka dużych z szkła drobniejszego, lecz czystego – w tyle tego budynku ogród warzywny, w którym browar stary, dranicami kryty i przy nim nowym dopiero zaczęty – przy browarze są dwie studnie niestare. Za sadzawką słodownia porządna, nowo postawiona, dranicami kryta, wewnątrz doskonale rozporządzona. Niedaleko ku wschodowi słońca obora stara, słomą kryta, z kilku przedziałami, o dwóch wrotach dranicznych większych i trojga tarcicznych drzwiach mniejszych w nieodległości. Druga obora bokiem do pierwszej, a frontem do południa stojąca, z kruhlaków zbudowana, słomą kryta, także stara o dwojgu wrotach tarcicznych dużych, do zapędzenia stada. Na przedzie której ptasznik¹⁸ z drzewa

¹⁶ Świren, świron, świernia – spichlerz litewski na zboże, a zwłaszcza lamus, skarbiec, spiżarnia w oddzielnym budynku.

¹⁷ Dranica – cienka, wąska deska łupana z pnia drzewa iglastego, używana w budownictwie drewnianym, stosowana głównie do krycia dachów.

¹⁸ Ptasznik – w obrębie gospodarstwa, na grubym słupie (palu) umieszczona buda z odpowiednimi otworami (wejściami) ze wszystkich stron dla gołębi hodowanych w gospodarstwie lub dla ptaków dla ich podkarmiania.

brusowego¹⁹ w winklel zbudowany, gątami w jedną stronę pochyło kryty, [k. 5, r] z czworga drzwiami tarcicznymi na zawiasach i krukach żelaznych z kilku szklanymi okienkami, nowy. Obok tego w równej linii z drzewa brusowego zbudowana, słomą pokryta stajnia i wozownia, z tych stajnia na dwie części podzielona, z kilku przeorynami z tarcic dylówek, a tak w stajniach, jako i wozowni podłoga z tarcic. Drzwi tarcicznych od frontu troje, a czwarte z tyłu, wszystkie podwójne na zawiasach i krukach żelaznych; ten budynek nowy, dalej ku wschodowi idąc w teże dyrekcyi niżej trochę od stajni, z drzewa brusowego nowo przesypany, słomą kryty, o trojgu drzwiach tarcicznych na zawiasach i krukach żelaznych ptasznik drugi. Dalej w kierunku równiejszym za stajnią spichrz nowy, z drzewa brusowego sklutowanego zbudowany, na podmurowaniu, z kolumnadą od frontu wzdłuż drewnianą, gątami kryty, na trzy części wewnątrz podzielony, do każdego z tych z podwórza są drzwi tarciczne pojedyncze, duże, zamczyste, na zawiasach i krukach żelaznych, wewnątrz każdego podłoga i stolowanie z tarcic – z jednego z których wschody na górę do składu różnego dobrze urządzonej, a tak w każdym oddziale spichrza, jako też i na górze są okna szklane duże, a niektóre z nich z kratą drewnianą. Dalej na wschód dwa gumna²⁰ nowe, duże, z drzewa okrągłego niedawno zbudowane, słomą nakryte, na skład krescencji z tokami do młócenia z kilkoro wrotami tarcicznymi zamczystemi, a trzecie gumno w pośrodku tych innym frontem stojące, także z drzewa okrągłego zbudowane, słomą nakryte, stare. Tuż przy tych gumnach na prawo swironek z drzewa okrągłego, słomą kryty, z drzwiczkami pojedynczymi tarcicznymi, stary, niedaleko w ogródku wyżej wyrażonym znajduje się kurnik – stary, z drzewa okrągłego zbudowany, słomą pochyło w jedną stronę jak pierwszy ptasznik nakryty, z kilku małymi okienkami szklanymi. W tymże ogródku bliżej budynku mieszkalnego lodownia z drzewa brusowego nowo postawiona, słomą pokryta, okien dużych szklanych trzy i drzwi tarciczne pojedyncze zamczyste na zawiasach i krukach żelaznych mająca. Oraz sklep na skład lodu, czyli zrąb drewniany porządny, podłoga i stolowanie z tarcic. Cała ta plebania nad rzeką tu jeszcze niespławną Szczarą położona, parkanem porządnie z drzewa w koło ogrodzona, a wszelka tak naprawiona, jako i nowa budowla jest kosztem terazniejszego plebana wzniesiona; który wiele w niej zrobił reformy, przeświadcza porównanie *Inwentarza podawczego* w 1810 roku sporządzonego, z niniejszą wizytą, gdzie powiedziano, że całe zabudowanie plebanii w długim pożyciu przez władającego nią poprzednika nie tylko w całości, lecz i w części nie będąc nigdy poprawiane, dawnością czasu opustoszałe i zrujnowane zostało, z dzisiejszej zaś wizyty przekonać się można, że każda budowla między pierwszemi w swoim rzędzie liczyć może, i powinna.

¹⁹ Brus – grube, z lekka opiłowane drzewo budulcowe.

²⁰ Gumno – budynek, w którym składa się zboże przed wymłóceniem, stodoła.

[k. 5v] Różny sprzęt funduszowy plebanii kroszyńskiej inwentarzem podawczym w roku 1810 objęty i do zostawienia przy ekspiracji należny

L.p.	Cyna, miedź i żelazo	Sztuki
1	Misa cynowa z antabami ^a , jedna	1
2	Półmisków sześć	6
3	Talerzy pięć	5
4	Łyżek cynowych	3
5	Nożów dwa w cynę, a trzeci w kość oprawnych, starych	3
6	Kocioł browarny mały, stary, lat kilkanaście mający	1
7	Trąb i przytrąbków miedzianych trzy, cała ta miedź waży funtow 54	3
8	Skłut niewielki, stary, jeden	1
9	Piła poprzeczna, bardzo stara, do użycia niezdatna, jedna	1
10	Świder stary jeden	1
11	Dłuto małe, stare, jedno	1
12	Skowroda dziurawa bez rączki, jedna	1
13	Garniec blaszany, stary, zepsuty, jeden	1
14	Nóż kuchenny, niezdatny do niczego, jeden	1
Naczynia drewniane gospodarskie		
1	Czopów do zatoru, starych, z dnami wypaczonemi, dwa, a trzeci zbyt stary na brachę	2
2	Kadzi brażnych, starych, dwie	2
3	Łahun stary jeden	1
4	Cebrow starych cztery	4
5	Beczek piwnych, starych, ośm	8
6	Kufa stara od garcy, stara, jedna	1
7	Trąbniczka stara od alembiku, jedna	1
8	Trąbnica większa, stara, popsuta, jedna	1
9	Koryt piwnych małych, starych, dwa	2
10	Kadzi warzywnych, starych, trzy	3
11	Dzież chlebnych, dwie	2
12	Newłek starych, dwoje	2
13	Wiadro stare jedno	1
14	Mis drewnianych, starych, dwie	2
15	Przeszot starych, dwa	2
16	Koryt piekarnianych, starych, trzy	3
17	Ośmin do mierzenia zboża, dwie	2
18	Fas na zboże starych	4
19	Stołów wszystkich, sześć	6
20	Stołów sztuk dziesięć	10
21	Stoły i stołki z drzewa sosnowego roboty ordynaryjnyj, stare, mało do użycia zdadne	
22	Sito stare, dziurawe, łatane, jedno	1

^a Antaba – (metalowy) uchwyt.

Specyfikacja rzeczy różnego rodzaju przez sukcesorów zeszłego ks[ie]dza [Karola] Malinowskiego do inwentarza funduszowego zostawionych i podaniem objętych

Płótna zgrzebnego łokci dwadzieście trzy, wełny run dwadzieście sześć, od funtów dwudziestu pięciu, żyta w ziarnie beczek dwie, ośmina jedna garcy dwa, jęczmienia ośmin dwie, garcy dziewięć i kwarta, gryki beczka jedna, ośmin cztery, pszenicy ośmin trzy, garcy sześć, owsa ośmin sześć, soli garcy dziesięć, krup jęczmiennych ośmina jedna, mąki żytniej ośmin dwie, wódki garcy siedmdziesiąt sześć, pszczoł ul jeden, żyta w snopie kop pięćdziesiąt i snopów czterdzieście, jęczmienia kop trzynaście, snopów dwadzieście.

Żywioly na inwentarz zostawione

Koń stary od lat 20 jeden, krów ośm po lat kilkanaście, jedna tylko lat pięć mająca, cieląt przy nich jeszcze nieodstojonych sztuk pięć, cieluszek dwulatek sztuk trzy, cieluszek jednolatek sztuk cztery, byczków jednolatków sztuk cztery, byczków po dwa i trzy lata mających sztuk sześć, buhaj czteroletni jeden. Wszystkiego bydła w ogół sztuk trzydzieście dwie, gatunek bydła ordynaryjnego małego, owiec, macior starych dwie, świń macior młodych i starych sztuk dziesięć, wieprzów po lat trzy sztuk trzy, wieprzów roczniaków [k. 6r] i dwulatek sztuk pięć, kiernoz jeden od lat trzech, drugi od lat dwóch. Wszystkich sztuk dwadzieście z gatunku ordynaryjnego prostego. Gęsi sztuk dziesięć, kur sztuk dziesięć, jędyków, sztuk trzy.

6° Opisanie gruntów plebańskich

Folwarku żadnego oddzielnego prócz plebańskiego zabudowania fundusz kroszyński nie miał i nie ma, placów prócz jednego fundatora na szpital nadanego w miasteczku Kroszynie plebania nie posiada. Juryzdykowanie zaś przez proboszczów mają sobie wydzielone place od gruntu funduszem do plebanii nadanego, którego tuż przy plebanii podług nadania znajduje się włók²¹ cztery, prócz tych wraz za miasteczkiem Kroszynem o trzy sznury geometryczne idąc ku zachodowi zaczynają się grunta do plebanii kroszyńskiej należne, które są w jednym obrębie i granicach niekwestionowanych. Gruntów takowych podług wymiaru geometrycznego i umyślnie na to sporządzonej mapy plebania kroszyńska posiada włók pięćdziesiąt sześć, morgów dwadzieście cztery, prętów ośm, które graniczą od północy rzeką Szczarą, od wschodu naprzód z gruntami kroszyńskimi przez pół mili, potem z gruntami J[aa]śnie] W[ielmożnego] Marszałka Rdułtowskiego²² do folwarku Odachowszczyzny należnymi, dalej z gruntami Dubowskiemi kanoni-

²¹ Włoka – dawna jednostka powierzchni gruntu ornego równa 30 morgom, czyli 16,8 hektarów. Także grunt o takiej powierzchni.

²² Ród Rdułtowskich herbu Drogosław był jednym z najpotężniejszych i najbogatszych rodzin szlacheckich na Kresach Rzeczypospolitej. Rdułtowscy pochodzili z ziemi kujawskiej, a na Litwie i Białej Rusi zamieszkali dopiero w XVI stuleciu. Zasłużeni dla Rzeczypospolitej uzyskiwali od królów polskich wysokie i odpowiedzialne stanowiska i rozległe włości. W 1639 roku rezydencją Rdułtowskich stało się miasteczko Snów koło Nieświeża. Za protoplastę snowskiej linii rodu uważa się Jana Rdułtowskiego (1665-1744).

ków regularnych słonimskich²³ i plebanii darewskiej do Kopca narożnego. Dalej idąc ku zachodowi graniczy z gruntami do Kołpienicy Seminarystycznej należącymi, aż do Kopca drugiego narożnego, od tego Kopca na północ graniczy także z gruntami kołpienickimi, w końcu z gruntami W. Ancuty, wpierając w Szczarę, z której wzięły początek.

Młynu plebania nie ma żadnego, lecz wedle funduszu ma wolne mliwo, bez miarki we młynie dworu kroszyńskiego – oraz wolny ma wstęp łowienia ryb w stawie i w rzece Szczarze do dworu należnych.

Gaju sosnowego, do budowli zdatnego, za wsią plebańską Skarczewem w jednym obrębie ma fundusz kroszyński włók dziewięć niespełna i to w liczbie włók połowych.

Ilość wysiewu zboża na gruntach plebańskich	Bek	garcy
Żyta beczek dwadzieścia, ośmin sześć, garcy siedm	20 $\frac{6}{8}$	7
Pszenicy ozimej bek dwie, ośmin dwie, garcy ośm	1 $\frac{2}{8}$	8
<i>Ditto</i> jarej ośmin pięć	$\frac{5}{8}$	„
Jęczmienia bek sześć, ośmin dwie, garcy pięć	6 $\frac{2}{8}$	5
Owsa bek jedenaście, ośmin siedm, garcy czternaście	11 $\frac{7}{8}$	14
Grochu ośmin trzy	$\frac{3}{8}$	„
Bobu półtory ośminy	$\frac{1}{8}$	9
Lnu dwie ośminy i pół	$\frac{2}{8}$	9

Sianożęci różnego gatunku morożnej i błotnej włók siedm i pół – i to w liczbie pięciudziesiąt sześciu włók połowych.

[k. 6v] Inwentarz ludności juryzdczan plebańskich w Kroszynie

1. Marcin Orłowski (lat 34), żona Helena (25), syn Jan (10).
2. Jan Orłowski (23), żona Agata (28), syn Jerzy (3), 2-gi Kazimierz (1), brat Józef (30).
3. Marcin Siergiel (23), żona Marianna (20), brat Jerzy (35), żona Anna (28).
4. Piotr Jelecki (30), żona Katarzyna (25), syn Jan (10), córki 3: Anna (16), Karolina (12), Teofila (3).

Kazimierz Rdułtowski herbu Drogosław (1785-1855) – jedna z najwybitniejszych postaci w rodzie. Był synem Chryzostoma herbu Drogosław (ur. 1750). Dzieciństwo i młodość spędził w Anglii. Uzyskał tytuł doktora filozofii uniwersytetu w Oksfordzie. Poślubił przyrodną siostrę Teresę. Po powrocie zajął się gospodarowaniem. Założył fabrykę sukna. Pełnił urząd marszałka szlachty nowogródzkiej, był także kawalerem maltańskim. W roku 1810 towarzyszył księciu Druckiemu-Lubeckiemu w delegacji do cara Aleksandra I, a dwa lata później, jako prezydent Komisji Wojskowo-Cywilnej, podejmował w Snowie brata Napoleona, Hieronima Bonaparte. Rdułtowski Kazimierz. <http://polesie.org/2036/o-dawnych-wlascicielach-juszkiewicz-czernichowa-adachowszczyzny/> (dostęp: 4.10. 2016).

²³ Kanonicy regularni, kanonicy regularni laterańscy – najstarszy zakon klerycki, zorganizowany w 1105 roku według reguły św. Augustyna. W Słonimie ich klasztor ufundowany został w 1650 roku. W latach 1804-1832 utrzymywali również szkoły publiczne. Zakon został zniesiony w 1845 roku.

Powinność tychże juryzdczan

Pomienieni wyżej juryzdczanie w lecie do żniwa po dni dziewięć służą, z listami, a mianowicie z kursorją posyłani bywają, z gruntu od poletków skarbowych przez plebanów pozwolonego i do użytku im postąpionego trzeci snop dają, albo w miarę jego wartości za dobrowolnym układem i ugodzeniem się czynsz płacą.

Dymy	Grunta		Inwentarz ludności, dymów i uprzęży wsi plebańskiej Skarczewa	Uprzeż	
	włóki	ćwierci		konie	woly
1	„	2	Amielian Krućko (lat 40), żona Audocja (40), pasynki: Tomasz (18), Janko (13), Ławryn (9)	1	2
2	„	2	Ihnat Krućko (28), żona Marysia (26), syn Pauluk (4)	„	4
3	„	2	Harasim Kobiak (46), żona Maryna (40), syn Janko (6), pasynek Pauluk (19)	1	4
4	„	2	Chwiedor Krućko (37), żona Hanusia (40), syn Dziemian (12), Wasil (9)	„	2
5	„	2	Ihnat Kobiak (30), żona Katarzyna (22), syn Roman (1), brat Chwiedor (18)	„	4
6	„	2	Andrej Kobiak (50), żona Chwiedora (40), syn Amielian (14), Ihnat (4)	„	1
7	„	3	Roman Krućko (60), żona Ahapa (50), syn Symon (24), Chwiedor (13), Hryczko (7)	1	4
8	1	„	Jan Krućko (70), żona Ahapa (60), synów 4: Cypruś (22), Chwiedor (16), Amielian (12), Łukasz (30), żona Katarzyna (23), synów 2: Michał (10) Sylwester (5)	1	4
9	„	2	Siemion Krućko (48), żona Marianna (38), córka Hanula (19), zięć Symon (28)	„	3
10	„	2	Zmitruk Leusz (36), żona Zofia (31), pasiorzby Benedyś (12), Roman (8), Jan (3)	„	2
11	„	2	Mikołaj Krućko (25), żona Audocja (26), synowiec Sciepan (5)	„	2
12	„	2	Samuś Krućko (40), żona Marianna (28), syn Janko (13), Hryszko (8)	„	2
13	„	2	Maksim Bordzy (30), żona Chwiedora (29), syn Bazyl (15), Andrej (10)	„	2
14	„	2	Ihnat Siergiel (38), żona Eudocja (25), syn Trachim (11), brataniec Jakow (10)	„	2
15	„	2	Cypryś Siergiel (40), żona Marianna (36), synów 4: Pauluk (15), Symon (13), Janko (10), Chwiedor (8)	1	2
16	„	2	Aleksiej Siergiel (40), żona Katarzyna (38), syn Pauluk (20), Janko (13)	1	4
17	„	2	Tomasz Nieczaj (26), żona Agata (24), syn Jan, (4) Andrej (1)	„	2

18	„	2	Chwiedor Krućko (54), żona Nastusia (50), syn Harasim (20), Hryszko (16)	„	4
19	„	2	Sciepan Kobiak (30), żona Dorota (25), syn Gabriel (7), Hryszko (1)	1	3
20	„	2	Zmitruk Kobiak (40), żona Magdalena (39)	„	2
[k. 7r] 21	„	2	Jan Wołyniec (40), żona Marianna (30), syn Eliasz (8)	„	3
22	„	2	Sylwester Siergiel (42), żona Marianna (45), brataniec Siemion (20)	1	3
23	„	2	Tomasz Kobiak (33), żona Cecylia (20), syn Józef (5)	„	2
24	„	2	Tomasz Leusz (34), żona Parasia (30), syn Trachim (16)	„	3
25	„	2	Jan Leusz (54), żona Chwiedora (60), syn Andrzej (20)	„	2
26	„	2	Hryszko Lickiewicz (41), żona Zosia (30), syn Taras (12)	1	3
27	„	2	Jakow Krućko (50), żona Aksienia (50), syn Jakim (16), Winceś (12), Ławryn (9)	„	2
28	„	2	Ławryn Krućko (40), żona Parasia (30), syn Hryszko (15), Teodor (3)	„	2
29	„	2	Szczepan Kobiak (32), żona Tacjana (26), syn Janko (4), Symon (1)	1	2
30	„	2	Pauluk Wojtowicz (45), żona Auksenia (40), synów 4-ch: Szczepan (15), Siemion (14), Jan (6), Mikołaj (3)	„	2
31	„	2	Józef Leusz (34), żona Aksienia (40), synów trzech: Sylwester (9), Francisz (5), Kazimierz (2)	„	4
32	„	2	Chwiedor Lickiewicz (36), żona Dorota (33), brat Józef (33), żona Marysia (25), synów 2-ch: – Amielian (3), Aleksiej (2)	„	4
33	„	2	Eliasz Kalinowski (23), brat Szczepan	„	„
34	„	2	Michałko Jelecki (30), żona Elżbieta, brat Aleksiej, żona Hanusia, syn Janko	2	3
35	„	2	Daniło Kalinowski (24), żona Chwiedora (25)	„	4
36	„	2	Szczepan Jelecki (50), żona Marysia (46), synów 5-ciu: Janko (18), Wasil (13), Siemion (9), Gabruś (7), Daniło (4)	1	5
37	„	2	Siemion Borzdy (50), żona Marianna, syn Hryszko (13), Józef (10)	1	3
38	„	2	Onufry Wołyniec (34), żona Teresa (24), synów 2-ch: Taras (7), Janko (4), brat Chwiedor (24), żona Marianna (20)	1	2
39	„	2	Samuś Jelecki (54), syn Kazimierz (30)	1	3
40	„	2	Bazyl Leusz (70), syn Wasil (32), Hryszko (18), Symon (15), Roman (9)	1	3

	„	„	Janko Siergiel (50), żona Hanusia (45), syn Tomasz (28), Kondrat (15), Hryszko (5)	„	„
41	„	2	Symon Tomaszuk (29), żona Audocia (20), syn Mikołaj (3)	1	4
42	„	2	Szczepan Kobiak (40), syn Dziemian (10), Symon (7), brat Sebastian (30)	„	4
43	„	2	Pilip Krućko (40), żona Teresa (30), syn Siemion (19), Chwiedor (3)	„	3
44	„	2	Wasil Jelecki (60), żona Marianna (45), zięć Onufry (28)	1	3
45	„	2	Marcin Siergiel (40), żona Marianna (30), brat Mikołaj (50), żona Hanusia (30), synowie Kondrat (12), Maciej (8), Ihnat (5)	„	4
46	„	2	Adam Siergiel (40), żona Tekla (30), syny: Jakow (12), Joachim (10), Daniło (5), Hryszko (1)	„	4
47	„	2	Maxim Siergiel (50), żona Justyna (35), syn Hryszko (16), Kostuś (9)	1	3

[k. 7v] Powinność włościan tejeż wsi Skarczewa

Ludzie tej wsi trzymający i zarabiający po pół włóki gruntu, mężczyzna dwa, a kobieta dzień w każdym tygodniu służą pańszczyznę. Nadto od zaczęcia roboty około siana aż do ukończenia żniwa służą gwałty, czyli tłokę, które wówczas razem z pańszczyzną w tydzień wypadają na mężczyznę po dni trzy, a na kobietę po dwa dni. Stróżę i nocną wartę po dwóch przychodząc, kolejno w plebanii odbywają.

Inwentarz mieszkańców miasteczka Kroszyna przez Sąd Taksatorsko-Eksdwywizorski Dóbr zesłego księcia Macieja Radziwiłła²⁴ kasztelana wileńskiego w Połoneczce odbyty, za summę funduszową na schedę plebanii kroszyńskiej wydzielonych;

1. Mateusz Naszukiewicz, żona Magdalena, synów 3: Wincenty, Mikołaj, Jan; córka Katarzyna; braci 2: Symon, żona Marianna, syn Józef, córek 2: Agata i Anna; 2-gi brat Michał.
2. Mikołaj Szyszłowski, żona Klara, synów 3: Jan, Andrzej, Fabian; córka Marianna, szwagier Antoni.
3. Jan Naszukiewicz, żona Barbara, syn Ignacy, żona Anna.

²⁴ Radziwiłł Maciej, książę, kasztelan wileński (1749-1800) – kompozytor, polityk, w latach 1786-1795 podkomorzy wielki litewski, w 1790 roku kasztelan wileński, członek Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji Rządowej i konfederacji targowickiej, wolnomularz, hrabia na Szydłowcu 1795-1800. Syn Leona Michała i Anny Ludwiki z Mycielskich. Po śmierci matki w 1771 roku otrzymał dobra litewskie, w tym wydzierzawione: Połoneczkę, Kroszyn i Husaków. Od 1773 roku osiedlił się w Połoneczce, gdzie rozpoczął szereg procesów z bratem Mikołajem, domagając się podziału dóbr macierzystych. Ożenił się z Elżbietą Chodkiewiczówną, z którą miał syna Krzysztofa i córkę Antoninę. Został odznaczony Orderem Św. Stanisława i Orła Białego. Por. Z. Anusiak, A. Stroynowski, *Radziwiłł Maciej h. Trąby*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Warszawa 1987, s. 285-288.

4. Piotr Łukaszewicz, żona Agata, córka Józefa, brat Jan.
5. Mateusz Łukaszewicz, żona Teresa; syn Jan, żona Marianna, córka Petronela, syn Wincenty.
6. Katarzyna Szyszłowska, wdowa córka Marianna, zięć Maciej Wasilewski, żona jego Petronela, wnuki Jan, Kazimierz.

Powinność tych mieszkańców, ich cały nieruchomy i ruchomy majątek pomienionym wyżej dekretem i inwentarzem przy nim podawczym obszernie i dokładnie jest opisana i poszczególniona, prócz tej powinności dworowi wedle dekretu winnej, wszystkie inne jako: propinacja, wybór podatków i egzekucja wszelkich rekwizycyjów rządowych z tej schedy do dziedziców J[ąśnie] O.O. [= Oświeconych] Ks[ia]żąt Radziwiłłów należą – równie i pobór rekruta, dla czego i skazkami u dziedziców objęci. Dusz zaś skazkowych plebanalnych z wsi Skarczewa i juryzdyki jest 168. Pańszczyzny licząc z włóki wedle *Inwentarza* po dni cztery męskiej wypada na rok dni 6,148, z dodaniem 964 dni gwałtowych uczyni dni 5,712. Kobicie zaś pańszczyźnianych dni 2,496, a z dodaniem 964 dni gwałtowych 3,060 dni ogółem czyni. Taksa dni męskich, biorąc w ogół letnie i zimowe, po złotym jednym. Kobicie zaś także w ogół złączone po pół złotego liczyć się mogą. Lecz tu intraty nie ma zwyczajju brać z robotnika, tylko z wysiewu.

[k. 8r; k. 8v] Wiadomość o summach kapitałnych funduszowych duchowieństwa świeckiego diecezji rzymskokatolickiej wileńskiej łacińskiego obrządku					
1	J a k i e j diecezji, gubernii, powiatu, kościoła, klasztoru lub innego zakładu duchownego kapitał?		grodzieńskiej gubernii, nowogrodzkiego powiatu i dekanatu kroszyńskiego parafialnego kościoła		
			summa pewna 1	summa pewna 2	summa niepewna
2	W jakiej ilości nadany kapitał i w jakiej monecie?	r u b l e srebrne	750	300	750

3	<p>Jakiego rodzaju jest funduszowy kapitał i przez kogo nadany? Na czym zabezpieczony, jakie służą dokumenta? Czyli nie są obciążone majątki, na których kapitał oparty innemi długami, lub czyli nie naznaczone na rozdział kredytorów z uszczerbkiem funduszu?</p>	<p>Summa funduszo- wa dziesięcinę przez fundatora Joskę Goycewicza pod rokiem 1442 przeznaczoną, a przez ks[ię]cia Karola Zygmunta Radziwiła na summę pieniężną złot[y]ch 5000 pod rokiem 1646 zamieniona i na dobrach Kroszynie oparta. Majątek ten po obciążeniu dalszemi długami od roku 1804ª pod doczesnym rozbiorem w różnych zostaje.</p>	<p>Funduszo- wa także za dziesięcinę z tegoż Joskę Goycewicza w roku 1442 nadaną przeznaczoną na dobrach Stare Żyrowice zwanych w grodzieńskiej guberni, w słońskim powiecie położonych, dziś we władaniu W[alusia] Mikulskiego będących zabezpieczona podług powziętych prawnych zapewnień dobra te od dalszych długów i za...czeń są wolne</p>	<p>Summa legacyjna za skradzione przez Żydów Lachowieckich kościelne ruchomości, od kahału winna Glince plebanowi kroszyńskiemu w roku 1687 obligiem na tymże kahałe obezpieczona. Ewikcja z powodu długów i ubóstwa tego kahału niepewna i zawodna</p>	
4	<p>Ile mianowicie należy do duchowieństwa kapitałnych summ funduszowych które mogą być przenoszone na inne ewikcje?</p>	<p>ruble srebrne</p>	<p>750</p>	<p>300</p>	<p>750</p>

5	Ile duchowieństwo ma takich summ które do jednego miejsca na zawsze przywiązane?	może być zdjętą	może być przeniesioną	może być przeniesiona na inne miejsce
6	Jaki duchowieństwo pobiera procent od tych summ?	8	5	3
7	Jeżeli procenta opłacane są mniejsze niż prawne lub nie opłacają się, więc dlaczego? Gdzie o nie toczy się proceder?	dochodzi	dochodzi	Nie dochodzi od niepamiętnych lat, proceder o to toczy się w ziemstwie Słuckim
Summ pewnych		1050		
Summy niepewnej				750
Ogółem		1800		

L.p.	[k. 9r] 8 ^a Opisane aktów parafialnych	Sztuki
1	Inwentarz podawczy funduszu kroszyńskiego zeszłego księdzu Karolowi Malinowskiemu pod rokiem 1764 sporządzony w oryginale sztuka	1
2	Inwentarz tegoż kroszyńskiego funduszu roku 1810 januarii 29 sporządzony przez Śp. [= świętej pamięci] ks[ie]dza Jana Ćwirkę na ówczas dziekana nowogródzkiego, terażniejszemu plebanowi W.J. ks[ie]dzu [Wojciechowi] Magnuszewskiemu podający w oryginale, sztuka	1
3	Metryki parafialne od roku 1688 ^a znajdują się w sześciu księgach kolejną lat po sobie następujących aż do terażniejszego czasu, to jest od lat 132. Wszystkie rodzaje metryk zawierają się w tych księgach sześciu	6

9^a Osoby duchowne

1	imię i nazwisko	pleban ks[ia]dz Wojciech Magnuszewski	komendarz ks[ia]dz Pius Horbaczewski z Zakonu Kaznodziejskiego
2	Jakiego urodzenia i z jakiego narodu?	Polak urodzenia szlacheckiego	Polak szlacheckiego urodzenia
3	Jakiego wieku?	Wiek lat 56	Ma lat 45
4	Gdzie, kiedy i czego się uczył?	Odbywał seminarium w Wilnie około roku 1796. Uczył się wszystkiego, cokolwiek z nauk duchownych owego czasu w seminarium dawano. Uprzednie zaś odbywał w Nowogródku	Nowicjat odbywał w Litwie w Poporciach w roku 1805 ^m . Uczył się wszystkich nauk duchownych do zakonu należnych

5	Kiedy wstąpił w stan duchowny, gdzie, jakiego czasu, jakie pełnił duchowne urzęda i czy otrzymał podwyższenie w stopniach duchownych?	Wyświęcił się na kapłaństwo w roku 1793. Był naprzód komendantem przy kościele Woroczańskim, potem plebanem niehiewickim aż do roku 1810. Odtąd aż po dzień plebanem w Kroszynie. Urzędów dla niezdrowia żadnych nie posiadał	Wyświęcił się na kapłaństwo w roku 1807 ^m , ile w zakonie urzędów znacznych pełnić nie mógł i nic stałości stopniów zakonnych nie ma co wypomnieć
6	Czy nie miał jakich pouczeń i czy nie był udzielnie oprócz urzędów duchownych czem nagrodzony i kiedy mianowicie?	Dla naznaczonej wyższej przyczyny, niezdrowia, żadnych przyporuczeń spełnić nie mogąc, nie był nigdy do tego destynowanym	Zakonnik żadnych przyporuczeń oprócz obowiązków duchownych mieć nie mógł, a zatem idącej stąd nadgrody
7	Czy nie był szt[r]ofowany, karany? Jeśli był, za co mianowicie, kiedy, i iak dzieło ukończone?	Pod strafami i karami nigdy nawet w dzieciństwie swoim nie był	Sztrafowanym i pod karami nigdy nie był
8	Wiele otrzymuje pensji lub rocznego dochodu? z jakich miejsc i za jakim postanowieniem?	Pensji żadnej nie pobiera i żadnego dochodu prócz plebanalnego nie ma	Na pensją ma sobie od plebana ustąpieny dochód kościelny do sta zł[oty]ch wynoszący – mogący wystarczyć na habit
9	Czy zdalny do pełnienia nadal obowiązków?	Obowiązki kapłańskie, lubo przy wielkim niezdrowiu, wypełniać najregularniej stara się i nadal nigdy nie przestanie	Póki zdrowie służy, zdolny będzie pełnić kapłańskie obowiązki
Żadne więcej duchowne lub cywilne osoby przy kościele tym nie znajdują się			

L.p.	[k. 9v] 10 ^a Opisane biblioteki	Sztuki
1	Mszalów starych <i>in folio</i> , sztuk trzy	3
2	Mszalów starych także <i>in 4°</i> , trzy	3
3	Mszalików żałobnych, starych, dwa	2
4	Agentka <i>in folio</i> , stara, jedna. <i>Ditto</i> małych agendek dwie ogółem	3
5	Ewangeliczek kościelnych dwie	2
Ogółem książek sztuk trzynaście		13

Co do punktów 11^a, 12^a i 13ª ani altaryi, filii, ani też kaplicy żadnej w obrębie parafii kroszyńskiej nie masz ani fundusz żaden na one nie znajduje się.

14° Opisanie statystyczne parafii

Rozległość parafii kroszyńskiej wzdłuż i wszerz rozciąga się na mil dwie 2. Graniczy z parafiami: stołowicką, darewską, swojatycką, snowską, zadwiejską i połoneczcką. Trakt pocztowy od Nieświża do Słonima idący na milę i nieco więcej ją przerzyna. Dwory i wsie do tej parafii należą poniższe: dwór Kroszyn, Stajki i Czernichów (33), miasteczko Kroszyn (82), gdzie kościół położony, wsie Zarowie (14), Hołubowszczyzna (7), Nowosady (9), Juskiewiczze (37), Kłompiki (17), Makasze (28), Dąbrowna (21), Kraszewo (47), dwory Kuniłow i Podlesie (45) z wsią tegoż imienia. Numera nad wsiami znaczą liczbę dymów.

W tychże wsiach i dworach w znacznej części znajdują się osoby wyznania rzymsko-unitskiego [s], nawet między familiami pomieszane, które udzielnie do swoich parafii należą.

Tabella obejmująca wiadomość statystyczną, wiele się liczy za rok 1819 w Kroszynie parafii dekanatu nowogrodzkiego nowonarodzonych, zaślubionych itd. płci obojej po upływie tegoż roku w dacie 1820												
nowonarodzeni		zaślubieni	przystępujący do SS ^{ch} Sakramentów		nieprzystępujący do SS ^{ch} Sakramentów		umarli w ogóle		ospa szczypona		ogólna ludność	
płci		pary	płci		płci		płci		płci		płci	
męskiej	żeńskej		męskiej	żeńskej	męskiej	żeńskej	męskiej	żeńskej	męskiej	żeńskej	męskiej	żeńskej
43	36	14	611	677	184	183	14	15	„	„	838	896

[k. 10r] 15 ^a Opisanie dokumentów funduszowych		Sztuki
1442	roku fundusz kościoła kroszyńskiego od śp.[= świętej pamięci] Goycewicza fundowanego autentyk w Archiwum Diecezjalnym a <i>circa fundum</i> ^a kopia autoryzowana znajduje się [<i>dopisek ołówkiem</i> : Nie ma takiej kopii]	1
1626	Fundusz od zeszłego Xięcia Zygmunta Radziwiła ^b na szpital kroszyński autentyk w Archiwum Diecezjalnym a tu kopia	1

^a Circa fundum (łac.) – odnośnie do fundacji (*parafii*).

^b Radziwiłł Zygmunt Karol herbu Trąby (1591-1642), syn Mikołaja Krzysztofa zwanego Sierotką i Elżbiety z Wiśniowieckich, brat Albrechta Władysława, Aleksandra Ludwika i Jana Jerzego. Podkomorzy stołowicki od 1614 roku, od 1625 roku poznański, od 1617 roku krajczy koronny królowej, od 1633 roku krajczy wielki litewski, od 1638 roku podczaszy wielki litewski, od 1642 roku wojewoda nowogrodzki. Wstąpił do Zakonu Maltańskiego. uzyskał wymagane w Zakonie oświadczenie urodzenia starożytnego szlactwa a następnie, w 1610 roku, zapis wieczysty na ufundowanie dla niego komandorii na Litwie (majątek Stwołowicze, późniejsze Stołowicze oraz dobra Pocijki, po matce). Przez Kraków udał się na Maltę, gdzie w styczniu 1612 roku złożył śluby zakonne. W latach 1625-1642 był komandorem komandorii poznańskiej kawalerów maltańskich, a w latach 1616-1642 komandorem komandorii stwołowickiej. Zmarł w Asyżu. Por. T. Wasilewski, *Radziwiłł Zygmunt Karol*, PSB, t. 30 Warszawa 1987, s. 379-382.

1687	Oblig od Żydów kahału lachowickiego, zesłemu J. Xdzu [Janowi] Glince na sumę 5,000 Złhch Polch [= złotych polskich] wydany. Autentyk w Archiwum Diecezjalnym a tu w Widymusie znajduje się	1
1697	Ugodliwy zapis zesłego Xięcia Dominika Mikołaja Radziwiłła ^c J. Xdzu [Bogusławowi] Wołkowi kanonikowi smoleńskiemu, na ówczas plebanowi kroszyńskiemu na sumę 5660 Złhch Polch [= złotych polskich] za dziesięcinę z dworu Kroszyńskiego kościołowi dawana, i za karczmę w miasteczku Kroszynie funduszem plebanii nadana, wydany w kopii	1
	Na zł[oty]ch pol[ski]ch dwa tysiące na Starych Żyrowicach oparte, od których procent 4 ^w czyli Złhch [= złotych] 80, terazniejszy dziedzic W ^z Mikulski corocznie wypłaca, circa fundum nie ma żadnego, ani nawet w kopii dokumentu – nie jest nawet wiadomo czy się jakowy w Archiwum Diecezjalnym znajduje	”
1804	Aprila 16 excerpt z protokołu sądów Taxatorsko Exdywizorskich in fundo dóbr Połoneczki zesłego Xięcia Macieja Radziwiłła kasztelana wilńskiego odbytych – oczywistego dekretu w kategorii zesłego J. Xdza [Karola] Malinowskiego proboszcza Kroszyńskiego w datcie powyższej zasłego, którym za sumę kapitalną przez zesłego Xdza Malinowskiego na wymórowanie kościoła początkowo 8,640 Złhch Polch [= złotych polskich] w roku jeszcze 1777 aprila 17 d[nia] zapisaną i u zesłego Xcia Macieja Radziwiłła kasztelana wilńskiego złożoną, znacznym czasem przeciągiem z procentów i przezysków prawnych przeszło do 30,000 urosłą sześciu mieszkańcow z miasteczka Kroszyna, który za powinność w inwentarzu opisaną, czynszu Złhch Polch [= złotych polskich] 576 8/2 corocznie płacić są obowiązani, oraz lasu brzozonego morgów 24, prętów 61 na do kompletowanie intraty przysądzone. Tegoż aprila 20 w skutek tegoż dekretu inwentarz podawczy z zupełnym opisaniem stanu i majątku schedy urzędownie wydanej	2

Prócz tych poszczególnionych dokumentów żadnych innych *circa fundum* plebanii kroszyńskiej nie masz.

[k. 10v] 16. Opisanie szkółki parafialnej kroszyńskiej

Ta szkółka od roku 1810-o egzystuje. Funduszu na nią żadnego nie ma, lecz kosztem terazniejszego plebana, W[ielmożnego] J[egomości] Ks[ię]dza Magnuszewskiego utrzymuje się. Nauczycielem tej szkółki jest dawniejszy onej uczeń Daniel Siergiel, wyznania katolickiego. Nie posiada on żadnych wyższych klasycznych nauk, lecz umie dobrze czytać, pisać i początkowe rachunki robi, do tegoż uczniów swej szkółki przykłada, sam zaś z niektórymi dawniejszymi współuczniami wyżej w tychże naukach ... się. Wszyscy zostają pod pilnym i czułym dozorem swego pracodawcy, miejscowego plebana. Liczba uczniów, po większej części z parafian włościan kroszyńskich złożona – w obojej płci osób 91 wynosi – których imiona następnie porządkiem alfabety:

^c Radziwiłł Dominik Mikołaj herbu Trąby (1653-1697), syn Aleksandra Ludwika i jego trzeciej żony Lukrecji Marii ze Strozzych. Z wdzięczności za jego uzdrowienie w 1668 roku matka ufundowała klasztor dominikanów w Pińsku. Po śmierci w 1690 roku żony Anny Marianny z Połubińskich, Dominik Mikołaj ożenił się w 1692 roku z Anną Krystyną z Lubomirskich. Na jego dobra składały się dobra przekazane mu przez brata Michała Kazimierza w wyniku ugody zawartej w 1671 roku: Szydłowiec, Czernawczyce, Kroszyn z Kołdyszewem i Stajkami, Żułów i Rzesza oraz starostwo grodowe lidzkie. Por. A. Rachuba, *Radziwiłł Dominik Michał h. Trąby*, PSB, t. 30, s. 173-176.

Płeć męska					
L.p.		Wiek	L.p.		Wiek
1	Andruszkiewicz Jan	11	32	Kobiak Roman	10
2	Andruszkiewicz Julian	8	33	Kobiak Grzegorz	9
3	Bahrym Paweł	8	34	Leusz Kazimierz	9
4	Ciechanowicz Antoni	13	35	Lickiewicz Aleksander	12
5	Filipowicz Michał	13	36	Lenczyc Jan	8
6	Hryhorowicz Aleksander	6	37	Łukaszewicz Michał	10
7	Hryhorowicz Bazyli	10	38	Łukaszewicz Józef	9
8	Hryhorowicz Józef	13	39	Łukaszewicz Józef 2-gi	9
9	Hryhorowicz Wincenty	10	40	Łukaszewicz Aleksander	9
10	Hryhorowicz Jan	13	41	Łukaszewicz Wincenty	5
11	Hermanowicz Wincenty	8	42	Ławrycki Marcin	6
12	Iwanowski Józef	10	43	Naszukiewicz Kazimierz	6
13	Iwanowski Józef 2-gi	7	44	Orłowski Jan	17
14	Januskiewicz Hieronim	10	45	Orłowski Jerzy	14
15	Januskiewicz Józef	7	46	Orłowski Józef	9
16	Januskiewicz Wincenty	9	47	Orłowski Józef	6
17	Jelecki Jan	16	48	Parfimowicz Jan	12
18	Jelecki Gabriel	16	[k. 11r] 49	Rusiecki Jan	6
19	Jelecki Bazyli	21	50	Raczkowski Mikołaj	9
20	Kazimierski Onufry	10	51	Radecki Wincenty	10
21	Kamiński Adam	11	52	Sarosiek Julian	8
22	Kisielewicz Jan	11	53	Siergiel Teodor	17
23	Kisielewicz Michał	5	54	Siergiel Daniel	17
24	Krućko Bazyli	17	55	Siergiel Jan	9
25	Krućko Maciej	17	56	Siergiel Konstanty	16
26	Krućko Teodor	12	57	Siergiel Paweł	9
27	Krućko Paweł	7	58	Turko Jan	11
28	Krućko Józef	9	59	Turko Józef	9
29	Krućko Grzegorz	16	60	Wasilewski Jan	9
30	Krućko Sylwester	12	61	Wasilewski Aleksander	17
31	Kobiak Symon	10	62	Wojtowicz Jan	14
Płeć żeńska					
1	Bahrymówna Anna	9	16	Kamińska Elżbieta	5
2	Bahrymówna Teresa	6	17	Łukaszewicz Petronela	6
3	Hryhorowicz Maria	12	18	Łukaszewicz Anna	11
4	Hryhorowicz Katarzyna	9	19	Łukaszewicz Magdalena	8
5	Hryhorowicz Katarzyna	7	20	Machnaczówna Maria	5
6	Hryhorowicz Anna	5	21	Naszukiewicz Anna	8
7	Hryhorowicz Elżbieta	7	22	Orłowska Maria	8

8	Jewsiejczykówna Elżbieta	5	23	Szarejkówna Katarzyna	11
9	Jelecka Antonina	10	24	Szyłówna Anna	9
10	Jelecka Teofila	12	25	Szyszlowska Anna	7
11	Jelecka Barbara	7	26	Sobkówna Anna	5
12	Jermakowska Magdalena	12	27	Sobkówna Maria	8
13	Jermakowska Barbara	9	28	Wieliczkówna Wiktoria	7
14	Kobiakówna Agata	16	29	Żukowska Barbara	7
15	Krućkówna Aksenia	13			

Zdatność w niektórych chociaż początkowych jeszcze znaczna okazuje się, konduity zaś lubo w tej prostej kondycyi stanu nagannej nie widzi. Miejsce szkółki iest połowa nowo zabudowanego szpitala.

17. Opisanie szpitala

W końcu juryzdyki plebańskiej na placu przez zeszłego Śp[= świętej pamięci] Zygmunta Radziwiłła w roku 1626 na szpital nadany dla ubogich ku posłudze kościołowi kosztem terażniejszego plebana wybudowany dopiero dom nowy, z drzewa brusowego heblowanego wystawiony, gontami pokryty. Budynek [k. 11v] w połowie obróconym jest na szpital, druga zaś połowa służyć będzie na szkółkę parafialną. Równy z nadaniem placu na szpital przez tegoż księcia Zygmunta Radziwiłła zrobiony fundusz na utrzymanie ubogich. A ten był: żyta beczek trzy, jęczmienia tyleż, słodu pół beczki, słoniny poćć, sadło jedne, soli garcy sześć, masła garniec jeden, serów sztuk dziesięć, maku garcy dwa, konopi ćwierć jedna. Czego egzekucja jeżeli była kiedy, więc już bardzo dawno ustała. Dzisiaj kilku ubogich chlebem plebana karmieni.

Wyciąg intraty rocznej, tak z wysiewu, jako i z dalszych źródeł wchodzącej do plebanii kroszyńskiej oraz kalkulacja rozchodu z onej

Przychód			
Z wysiewu	Oziminy	Żyta bek 20 $\frac{6}{8}$ garcy 7 (licząc w roku urodzajnym) prócz jednego na odsiew po ziarn 4 uczyni bek 83 $\frac{1}{8}$ garcy 10, które licząc wedle terażniejszej ceny po rubli 4-ry uczynią rubli 332 kpk [= kopiejek] 80	374 59
		Pszonicy bek 1 $\frac{2}{8}$ garcy 8 na toż 4 ziarno: prócz odsiewu uczyni bek 5 $\frac{1}{8}$ garcy 14, którą po 8 rubli licząc uczyni 41 kpk 79	
		z jarzyny choć tyle nie wynosi, lecz podług zwyczaju drugie tyle w ozimieniu	374 59
Z dalszych wszelkich gospodarskich przychodów akcydensów kościelnych procentu pobieranego od kapitału – słowem wszelki resztujący przychód			250
Ogółem całego rocznego przychodu mieć może pleban rubli srebrnych tysiąc i to nie zawsze			1000
Rozchód z tych			
Na opłatę podatków monarszych, ziemskich powinności		RS 260	R. 1000
Na utrzymanie kościoła, komendarza i sług kościelnych		200	
Resztujące na erekcją <i>fundy</i> , utrzymanie gospodarki i własne życie		540	

Do oszczędzenia zatem na nowy kapitał nic nie zostaje.

Takowy akt wizyty generalnej za rok 1820-y odbytej, w czterech egzemplarzach przeze mnie przejrzany i we wszystkim zgodny z istotnym [k. 12r] stanem całego funduszu, podług prawa pieczęcią urzędu mego i podpisem ręki własnej stwierdzam. Dan w kroszyńskiej rzymskiej plebanii 1820-o roku, listopada 20-o dnia.

Kanonik miński dziekan nowogródzki, pleban iszkoldzki, jeneralny wizytator ksiądz Walenty Zan²⁵.

1825 r[ok]u, dnia 12 maja w czasie wizyty jeneralny wizytator Ludwik Pawłowicz²⁶ inwentarz kościoła i funduszu plebanii kroszyńskiej przejrzał i własnoręcznie się podpisał, przy wyciśnieniu herbowej pieczęci. *Datum ut supra*²⁷ w Kroszynie.

Ks. Ludwik Pawłowicz, wizytator

Słowa kluczowe: wizytacja kościoła; historia Kresów Wschodnich; diecezja wileńska; parafia Kroszyn

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

Anusiak Zbigniew, Andrzej Stroynowski, Radziwiłł Maciej h. Trąby, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 30, s. 285-288.

Brzozecki Sławomir, Maciej, Maciej z Wilna, Maciej z Trok, w: Encyklopedia Katolicka, t. 11 Lublin 2006, kol. 705-706.

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995, red. L. Grzebień, Kraków 1996.

Kurczewski Jan, Biskupstwo Wileńskie, Wilno 1912.

Litak Stanisław, Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku, Lublin 1996.

Misiurek Jerzy, Łoziński Zygmunt, w: Encyklopedia Katolicka, t. 11, Lublin 2006, kol. 554-555.

---

²⁵ Ks. Jan Walenty Zan – stryj Tomasza Zana (1796-1858, poety, współzałożyciela Towarzystwa Filomatów w 1819 roku, członka Towarzystwa Szubrawców, wolnomularz), kanonik miński, dziekan nowogródzki, prepozyt i administrator iszkoldzki, proboszcz w Iszkoldzi. Dnia 22 V 1821 roku ks. Jan Walenty Zan dokonał poświęcenia kościoła parafialnego pw. Bożego Ciała w Kroszynie, wybudowanego przez administratora kroszyńskiego ks. Wojciecha Magnuszewskiego. Ks. Jan W. Zan został pochowany w Iszkoldzi, tam też spoczywa brat Tomasza Zana. W Iszkoldzi niejednokrotnie odwiedzał księdza-stryja Tomasz Zan. Zachowały się o tym wzmianki w Korespondencji Filomatów w 1820, 1821 i 1822 roku. *Filomaci na prowincji*, opracowała M. Dunajówna, „Biblioteka Paradni Dydaktyczno-Wychowawczej Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego”, Nr 10, Wilno 1935, s. 20.

²⁶ Ks. Pawłowicz Ludwik – profesor wymowy kościelnej (homiletyki) i prawa kościelnego w seminarium duchownym wileńskim i egzaminator diecezjalny.

²⁷ Datum ut supra (łac.) – datowane jak wyżej.

Rachuba Andrzej, Radziwił Dominik Michał h. Trąby, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 30, Warszawa 1987, s. 173-176.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 4 red. F. Sulmierski i in., Warszawa 1883, s. 710-711.

Netografia

Radziwił Konstanty Mikołaj – www.geni.com/people/Konstanty-Mikołaj-Radziwił/6000000002367834005 (dostęp: 04.10.2016)

Kazimierz Rdułtowski – <http://polesie.org/2036/o-dawnych-wlascicielach-juszkiewicz-czernichowa-adachowszczyzny/> (dostęp: 04.10.2016)

THE VISITATION OF THE PARISH CHURCH IN KROSZYN IN THE DIOCESE OF VILNIUS OF 1820

Summary

The manuscript of the general visitation in the parish of Kroszyn of 20 November 1820, conducted by the canon of Mińsk, the dean of Nowogródek, the parish priest in Iszkoldź – Rev. Walenty Zan, contains all historical data, personal information and statistics on the parish church and its equipment, church ministry, parishioners, church property, the description of the parish priest's land and census of the parishioners. Valuable information relates to organizing, by the then parish priest Rev. Magnuszewski, the parish school in 1810 in Kroszyn with the exact description of its students, their age and gender. The parish of Kroszyn also boasted a newly built hospital for the poor. The same text of the general visitation of 1820 was reviewed and signed by the person who conducted the next general visitation in 1825.

Keywords: church visitations; the history of the Polish Eastern Borderlands; the Diocese of Vilnius; the parish of Kroszyn

Translated by Aneta Kiper